

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УСНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ 7-ГО КЛАСУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Шибецька В.В., Кравець Н.П.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Визначено роль усного мовлення у житті дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Розкрито особливості усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів 7-го класу. Обґрунтовано необхідність корекційної роботи по розвитку усного монологічного мовлення розумово відсталих семикласників. Схарактеризовані основні методи, засоби та прийоми розвитку усного монологічного мовлення даної категорії учнів шляхом збагачення лексичного запасу на уроках літератури.

Ключові слова: усне монологічне мовлення, розумово відсталі учні, словниковий запас, лексичні вправи, уроки літератури.

Постановка проблеми. Проблема розвитку усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів розглядається на сучасному етапі як актуальна, теоретично і практично значуща проблема корекційної педагогіки.

Усне монологічне мовлення виконує найважливіші соціальні функції – допомагає встановлювати зв'язки з оточуючими людьми, визначає та регулює норми поведінки в суспільстві, що є вирішальною умовою для розвитку особистості. Психологи Д. Б. Ельконін, М. І. Жинкін, О. О. Леонтєв, О. Р. Лурія, С. Л. Рубінштейн, та ін. підкреслюють, що в монологічному мовленні чітко виступає тісний зв'язок мовленнєвого і розумового виховання дітей. Дитина вчиться мислити, навчаючись говорити, але вона також і удосконалює мовлення, навчаючись мислити.

Актуальність проблеми визначається тим, що недорозвинення усного монологічного мовлення спостерігається у всіх розумово відсталих дітей, а систематична корекційна робота з розвитку усного монологічного мовлення сприяє покращенню пізнавальної діяльності та загального культурного рівня учнів, їхній подальшій соціальній адаптації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів займалися А. К. Аксьонова, Л. С. Вавіна, М. Ф. Гнезділов, Н. П. Кравець, Р. І. Лалаєва, Л. Л. Логвінова, В. Г. Петрова, З. Н. Смірнова, Т. К. Ульянова та ін. У їхніх працях розкрито своєрідності порушень мовленнєвого розвитку розумово відсталих учнів. Вчені зазначають, що мовлення цієї категорії дітей характеризується порушеннями фонематичного слуху у поєднанні з уповільненим темпом розвитку артикуляції; порушенням граматичної будови мовлення; обмеженістю, бідністю словникового запасу, неправильним розумінням слів, неточним їх використанням, патологічним розривом між активним і пасивним словником.

Л. Л. Логвінова у своїх дослідженнях звертає увагу на серйозні недоліки лексики розумово відсталих школярів. Їхнє мовлення позбавлене слів різних граматичних категорій, що позначають абстрактні поняття. Учні не знайомі з назвами багатьох видових і родових понять, незважаючи на те, що вони позначають конкретні предмети. Не менш поширеним недоліком лексичної складової мовлення учнів є неправильне розуміння слів і неточне їх використання [8, с. 5].

Розглядаючи процес оволодіння синтаксичною стороною мовлення розумово відсталими учнями, Н. П. Кравець виділила його основні недоліки: малопоширені речення (учні користуються короткими конструкціями, вживаючи переважно дієслова та займенники); пропуски слів, словосполучень, необхідних для побудови фрази, внаслідок чого речення характеризується аморфністю структури, а нерідко і перекручуванням змісту висловлювання. У мовленні учнів досить часто спостерігається порушений порядок слів, що веде до порушення змісту висловлювання [6, с. 43].

В.Г. Петрова підкреслює, що розвиток лексики розумово відсталих дітей затримується не лише внаслідок низького інтелектуального рівня, а й в результаті обмеженості соціальних і мовних контактів, що, безумовно, знижує їхні комунікативні функції, мовленнєву активність в цілому. У словниковому запасі розумово відсталих дітей переважають іменники з конкретним значенням, розуміння абстрактних понять носить елементарний і примітивний характер [9, с. 120].

В активному словнику розумово відсталих учнів відсутні багато дієслів, що позначають способи пересування тварин; спостерігається незначна кількість дієслів з префіксами, які найчастіше замінюються безпрефіксальними дієсловами; обмежена кількість слів, що позначають ознаки предмета. За даними М. Ф. Гнезділова, розумово відсталі учні надзвичайно рідко вживають прикметники, що позначають внутрішні якості людини. Кількість прийменників у лексичному запасі також дуже обмежена, учні здебільшого вживають прислівники: тут, там, туди, потім. У мовленні учнів досить часто зустрічається неточне вживання слів, парафазії, що пояснюється труднощами диференціації власне предметів та їхніх назв [2, с. 73].

Важливою особливістю лексики розумово відсталих дітей, зазначає Н. П. Кравець, є уповільнений темп розвитку слова і якісна своєрідність його структури. Навіть той словниковий запас, який вже освоєний учнем, тривалий час залишається неповноцінним, оскільки значення вживаних ним слів здебільшого не відповідає дійсному значенню слова [4, с. 30].

Враховуючи досліджені факти, варто зазначити, що розвиток усного монологічного мовлення у розумово відсталих учнів – складний довготривалий процес, який вимагає вмілого пе-

дагогічного впливу та керівництва. Без систематичної спеціальної роботи дана категорія дітей не в змозі опанувати навичками усного монологічного висловлювання.

Мета статті. Розкрити особливості збагачення лексичного запасу як фактора розвитку усного монологічного мовлення в розумово відсталих учнів 7-го класу

Виклад основного матеріалу. Основною формою роботи з розвитку усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів є уроки української мови та літератури. Мета уроків літератури – сформулювати в учнів навичку читання, ознайомити з дитячою літературою, навчити повноцінно сприймати художній текст, створювати умови для спілкування на основі літературних творів, збагатити образний досвід учнів і систему морально-етичних поглядів.

Загальний мовленнєвий розвиток в значній мірі залежить від обсягу словникового запасу і вміння використовувати його в різних ситуаціях. У зв'язку з цим одним з основних завдань уроків літератури є формування і розширення словникового запасу учнів.

Робота з формування чіткого та граматично правильного усного монологічного мовлення ґрунтується на загальних принципах педагогічного впливу, розроблених у вітчизняній корекційній педагогіці:

- опора на розвиток мовлення в онтогенезі з урахуванням загальних закономірностей формування різних компонентів мовної системи в нормі у відповідний віковий період;

- принцип роботи над різними сторонами мови: звуковимовою, фонематичними процесами, словником, граматичною будовою;

- принцип єдності мови і мислення, який реалізується за допомогою методів і прийомів навчання, що активно впливають на мовленнєву і розумову діяльність дітей. Перш за все, це ті методи і прийоми, які складають основу розумових операцій: аналіз і синтез, конкретизація й узагальнення, порівняння й класифікація тощо [1, с. 13].

Також робота з розвитку усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів базується на дотриманні загальнодидактичних принципів: систематичність і послідовність в навчанні; врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дітей; спрямованість навчання на розвиток активності й самостійності.

Ми перевірили стан усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів 7-го класу, які навчаються в спеціальній загальноосвітній школі № 10 міста Києва.

За результатами наших досліджень у більшості розумово відсталих семикласників низький рівень розвитку усного монологічного мовлення – 62,2%. Середній рівень розвитку усного монологічного мовлення спостерігали у 18,8% респондентів. Високий рівень розвитку усного монологічного мовлення зафіксований у 9,3% учнів.

Отримані дані свідчать про необхідність систематичного розвитку усного монологічного мовлення розумово відсталих учнів.

Роботу з розвитку усного монологічного мовлення ми проводили на уроках літератури в кілька етапів: підготовчий, основний і заключний.

Завдання підготовчого етапу:

- розвивати та удосконалювати лексичну і граматичну базу монологічного мовлення;
- розвивати і закріплювати навички побудови речень різної структури;
- удосконалювати комунікативні уміння й навички для повноцінного спілкування учнів з педагогом та однокласниками на уроці та в позаурочний час.

Отже, у підготовчому періоді розвитку усного монологічного мовлення можна виділили два основних напрями роботи:

- а) робота над лексичною складовою мовлення;
- б) робота над побудовою речень.

Лексичний запас розумово відсталих семикласників збагачували, застосовуючи різного роду лексичні вправи. Дотримувались наступних умов: розширення словника учнів за рахунок введення нових лексичних одиниць; уточнення значення відомих слів; активізація пасивного словника школярів.

Робота над словом проходила послідовно:

- 1) запис учителем на дошці слів та словосполучень, що потребують пояснення, позначення наголосу в словах;
- 2) читання вчителем слів уголос, тлумачення їх значення;
- 3) повторення учнями слів разом з учителем (за необхідності учні з нижчим рівнем розвитку мовлення голосно повторюють слова).

Для збагачення лексики учнів ми використали три групи лексичних вправ, поклавши в основу методики роботи з ними комунікативно-діяльницький підхід щодо навчання учнів усного монологічного мовлення. Першу групу складають лексико-логічні вправи: 1) підведення видових понять під родові й розчленування видових понять на родові; 2) розпізнавання предмета та його ознаки; 3) порівняння й знаходження подібних та відмінних ознак предметів; 4) просте логічне визначення предмета; 5) визначення предмета за його дією. До другої групи відносять лексико-граматичні вправи: 1) утворення однієї частини мови від іншої; 2) розрізнення однокорених і споріднених слів. Третя група включає лексико-стилістичні вправи: 1) вправи з антонімами; 2) вправи із синонімами; 3) вправи зі словами, що мають пряме й переносне значення; 4) вправи з багатозначними словами [7, с. 36].

Застосовуючи кожен вид вправ, ми дотримувалися ряду методико-дидактичних вимог:

- провідним принципом побудови лексико-логічних вправ є те, що логіка є основою мови, тобто чітке усвідомлення зв'язку навчання мови із закономірностями логічного мислення.

- лексичний матеріал базується на словниковому запасі учнів 7-го класу, лексичні підручника з літератури та інших підручників для 7-го класу.

- для виконання завдань варто використовувати унаочнення (конкретні предмети, малюнки, відеоматеріали). Це зумовлено особливістю мислення розумово відсталих учнів, яке залишається конкретно-образним і опирається на дії з реальними предметами.

- тематика вправ визначається залежно від навчально-виховної мети уроку і виявлених у мовленні учнів типових лексичних, логічних, гра-

матичних та стилістичних помилок. У структуру лексичних вправ необхідно вводити «конфліктні» поняття («зайві» предмети, слова), що сприятиме активізації мисленнєвої діяльності школярів, допоможе вчителю перевірити усвідомленість засвоєних дій.

- завдання необхідно пов'язувати з формуванням в учнів умінь складати невеличкі усні монологічні висловлювання різних типів: розповідь, опис, міркування.

- лексичні вправи доцільно виконувати в ігровій формі.

І. Зразки лексико-логічних вправ

1. Вправи на позначення родових та видових понять. Такі завдання допомагають учням зрозуміти, що є слова, які використовуються лише для позначення окремих предметів (ложка, клен), і ті, що можуть одночасно називати цілий ряд предметів (посуд, дерева).

Вправа. Назви лексичний ряд: тюльпан, троянда, смородина, пролісок, ромашка, калина.

Дай відповіді на запитання: «Які з цих рослин не дарують на свято?»;

«Як їх назвати одним словом?»;

«Які рослини можна дарувати на свято і ставити у вазу?»;

«Доповніть ряд іншими словами, що означають назви квітів».

Вправа. Прочитай вірш О. Пчілки «Весняні квіти», дай відповіді на запитання.

Весна чарівниця
Неначе цариця,
Наказ свій послала,
Щоб краса вставала.
І проліски й травка,
Й зелена муравка,
І кульбаба рясна,
І фіалка ясна –
Всі квіти весняні,
Веселі, кохані.
З-під листя виходять,
Я їх назбираю
В пучечок до купки – Для мами голубки!

Запитання до учнів:

- Назвіть, що зайве з переліченого: проліски, травка, зелена муравка, кульбаба, фіалка?

- Назвіть ці слова одним загальним словом

- Які ще весняні квіти ви знаєте?

- Які квіти є у вашому квітнику?

Вправа. Добери до слів загальну назву трамвай, літак, автомобіль, потяг – це... (транспорт);

щука, окунь, карась, сом – це... (сом).

Вправа. Добери слова до загальної назви повітряний транспорт:.....(літак, вертоліт, дирижабль);

побутові предмети:..... (віник, прищіпка, мочалка).

Вправа. Назви меблі своєї кімнати (класу / бабусиної хатини). Чи є однакові меблі у цих приміщеннях?

Вправа. Вилучи зайвий малюнок.

Серед малюнків, об'єднаних певним родовим поняттям, учні називають зайвий і пояснюють свій вибір

Вовк, лисиця, лев, ведмідь.

Шафа, стілець, ліжка, лампа, стіл.

Не використовували слова, які позначають предмети, далекі за функціональним призначенням, наприклад, тарілка, черпак, друшляк, собака. Учні легко їх виявляють, що не сприяє активізації розумової діяльності.

Вправа. Відгадай загадки

Живе у лісі хижа, дика, їсть кури та індики (лисиця).

Біжить він по долині у сіренькій кожущині (заєць).

- Як можна назвати одним словом відгадки?

Доповніть цю групу тварин.

Як підсумок, для закріплення знань учнів про слова, що означають назви родових і видових понять, запропонували гру «Чи знаєш ти?» До даного слова на позначення виду учні добирали інші з цього ж родового поняття. Перемагав той, хто називав більше слів, наприклад: клен... (береза, дуб, сосна,); молоко... (хліб, ковбаса, сир).

2. Вправи на визначення предмета за його ознаками. Завдання даних вправ – вчити розпізнавати смислові відтінки слів, ознайомлювати з найуживанішими випадками багатозначності, омонімами, вчити добирати слова, близькі та протилежні за значенням, родову назву до ряду видових понять та навпаки. Такі завдання формують уявлення про сполучуваність слів в українській мові за граматичними та лексичними ознаками.

Вправа. Назви предмет за його ознаками

Біле, рідке, смачне, коров'яче ...що? (молоко);

Помаранчевий, соковитий, круглий, солодкий ... що? (апельсин);

Вправа. Добери до прикметника найбільш влучний іменник із запропонованих у дужках.

Свіжий (лист, хліб, аромат).

Зелена (вода, жаба, трава).

Вправа. Відгадай загадку «Чорний, а не ворон, рогатий, а не бик, з крилами, а не птах» (жук). Учні не лише відгадували загадку, а й визначали, наскільки вказані в загадці ознаки відповідають названому предмету-відгадці. Ми допомагали їм запитаннями, типу: «Які слова вам допомогли відгадати загадку? Чи могла б це бути людина? Чому?». Проводили таку роботу над тими загадками, в яких чітко виражені ознаки предмета.

3. Вправи на визначення предмета за його діями спрямовані на усвідомлення учнями дії як одного з важливих компонентів визначення предмета. Виконуючи їх, учні вчать добирати найбільш точні слова для позначення дії, збагачують словниковий запас дієсловами.

Вправа. До назви транспортного засобу підбери слова, що означають спосіб його пересування: потяг (їде); пароплав (пливе); дирижабль (летить).

Вправа. До назв знарядь праці добери слова, які вказують виконувану ними дію Пензликом ... (малюють); віником ... (замітають); ножем ... (ріжуть).

Вправа. Добери дієслова до слів, що позначають назви професій: лікар ... (лікує); водій ... (керує машиною); кухар ... (готує їжу); механік ... (ремонтують).

4. Вправи з елементами порівняння. Цей прийом є обов'язковим у тому випадку, коли учні не можуть встановити родо-видові відношення,

виявити ознаки, дії, функції предмета, від яких залежить його визначення.

Зразком такої роботи може бути вправа на порівняння ківі та картоплі, щоб довести: ківі – фрукт; а картопля – овоч. Ми пропонували учням уважно розглянути ці предмети, назвати і визначити ознаки кожного з них: ківі – круглий, коричневий, м'який, кисло-солодкий, росте на дереві, шорсткий; картопля – кругла, коричнева, тверда, росте під землею, гладенька. Після встановлення ознак, учні визначали чим ківі і картопля схожі (формою, розміром, кольором) і чим відмінні (смаком, місцем дозрівання, призначенням, поверхнею). Так ми підвели учнів до висновку, що незважаючи на подібність, ківі і картопля відрізняються. Ківі, як і інші відомі тропічні фрукти (апельсини, банани, лимони), також ростуть на дереві, а картопля росте в нашій місцевості, на городі, поруч з огірками, помідорами, капустою та іншими овочами. Отже, ківі – фрукт, а картопля – овоч.

5. Вправи на елементарне логічне визначення предмета. Дати логічне визначення предмета – означає вказати його родову приналежність, усвідомлюючи найістотніші видові ознаки. Такі вправи проводили на кожному уроці літератури, оскільки вони привчають абстрактно мислити, правильно висловлювати свою думку.

Вправа. Впродовж речення: зебра, лев ... (дикі тварини теплих країн); ведмідь, бобр ... (дикі тварини нашої місцевості); криль, індик ... (свійські тварини).

Вправа. Доповни речення: смородина – кущ, а нарцис ... (квітка); глідіолус – квітка, а барбарис ... (кущ); кіт – домашня тварина, а коза ... (свійська).

II. Зразки лексико-граматичних вправ

1. Вправи на утворення однієї частини мови від іншої. Метою цих вправ було вчити утворювати якісні, відносні та присвійні прикметники.

Вправа. Утвори прикметники, назви, яке дерево?

Дерево з яблуками ... (яблунево) ... (яблуня);

Дерево з грушами ... (грушево) ... (груша).

Вправа. Утвори прикметники, скажи з чого зроблений предмет?.

Шарф з вовни – вовняний;

Чоботи з гуми – гумові.

Вправа. Утвори прикметники, скажи, яка погода?

Яка погода коли йде дощ? (дощова);

Яка погода коли віє вітер? (вітряна).

Вправа. Утвори прикметники, скажи, яка зграя?.

Зграя качок ... (качина);

Караван верблюдів ... (верблюжий).

2. Вправи на розрізнення однокорених і споріднених слів.

Вправа. Від поданих дієслів утвори дієслова жіночого і чоловічого роду у минулому часі. Приклад, малювати – малював – малювала.

(садити, поливати, розпушувати, збирати).

Вправа. Утвори множину іменників. Приклад: клен – клени – багато кленів

(апельсин, книга, тюльпан, кубик, лялька, олівець, стілець)

Вправа. Порахуй тварин, узгоджуючи числівник з іменником.

Один олень – два ... (оленя) – п'ять ... (оленів);
Одне лисеня – два ... (лисенята) – п'ять ... (лисенят).

Вправа. З поданих назв тварин утвори сім'ю. Приклад: тато- вовк, мама – вовчиця, дитинча – вовченя, дитинчата – вовченята.

(заєць, ведмідь, гусак, кіт, тигр)

Вправа. Дай відповіді на запитання, використовуючи словосполучення «руді білки»

Хто? (руді білки)

Немає кого? ..... (рудих білок)

Даю кому? ..... (рудим білкам)

Бачу кого? ..... (рудих білок)

Задоволений ким? ... (рудими білками)

Кажу про кого?... (про рудих білок)

Вправа. Підбери споріднені слова до поданих у дужках (гриб, сніг, дружба, риба, розум, лінь). Приклад: гриб – грибок, грибний, грибник.

Вправа. Від поданих дієслів утвори множину. Приклад: росте – ростуть.

(зріє, зеленіє, цвіте, червоніє, садить, копає, підгортає, розпушує, поливає, прибирає).

III. Зразки лексико-стилістичних вправ

1. Вправи з антонімами.

Для збагачення мовлення семикласників антонімічними парами, навчання учнів доречно їх використовувати, ми використали такі вправи:

Вправа. Поєднай стрілками слова протилежні за значенням. З однією парою антонімів склади речення.

Білий солодкий

гарячий холодний

кислий чорний

Вправа. Добери антоніми до поданих слів. Склади з кількома речення

зима – ... твердий – ... піднімати – ...

південь – ... порожній – ... говорити – ...

Вправа. Прочитай речення, виправ помилки.

Влітку йде сніг. (Взимку йде сніг.)

Черепаха повзає швидко. (Черепаха повзає повільно.)

Виконуючи такі завдання, учні не лише активізували власний словниковий запас, а й вправлялися в побудові речень.

Вправа. Встав пропущені слова у приказки

Грудень рік кінчає, зиму... (починає). З великої хмари... (малий) дощ буває.

Вправа. Закінчи речення антонімом

Персик великий, а абрикос ... (маленький).

Тематику речень підбирали залежно від тематики уроку, пори року, погодних умов.

2. Вправи із синонімами.

Вправа. Добери синоніми до даного слова. Встав в речення пропущені слова. Їжа (страва, корм, пожива).

Учні з'ясували, що їжа – це те, що їдять, страва – це приготовлена їжа, корм – це їжа для тварин, а пожива – їжа для рослин.

1. Пташкам важко діставати ... (корм) під час холодної і сніжної зими, тому їм потрібна наша допомога. 2. На святковому столі були різноманітні екзотичні ... (страви) 3. Із землі дерева всмоктують корінням ... (поживу); вона по стовбуру піднімається до гілок, листя, квітів чи плодів. 4. ... (їжу) потрібно вживати не поспішаючи, ретельно пережовуючи.

Вправа. Заміни виділені слова синонімами. Використовуй слова з довідки.

Довідка: (плакали, нудний, хитрунка, захоплюючий, реготали)

1. Я дивився **цікавий** фільм. 2. Біля мишачої нірки причаїлася руда **лисиця**. 3. Діти **сміялися** так, що було чути аж у сусідній кімнаті.

Заміну слова в реченні синонімом доцільно практикувати під час підготовки до написання переказу чи твору. Подібні вправи варто виконувати на уроках літератури якомога частіше, оскільки вони сприяють формуванню в учнів свідомого ставлення до добору слів під час усних та письмових висловлювань, а також збагачують словниковий запас школярів.

3. Вправи зі словами, що мають пряме й переносне значення.

Яскравості, образності й емоційності додають мовленню сталі вислови, з переносним значенням. Розумово відсталі учні 7-го класу спроможні зрозуміти їх значення і, за потреби, використовувати у власних висловлюваннях. Тому учнів залучали до такої роботи, розпочинаючи з пояснення переносного значення слова чи вислову. Для цього замінювали сталі вислови синонімом чи синонімічним словосполученням. Наприклад: як свиня в дощ – брудний.

Тренуючи учнів в доречному використанні сталих висловів, застосовували наступні завдання:

Вправа. Встав у речення потрібний вислів, користуючись довідкою

Довідка: ані пари з уст; як крізь землю провалився; байдики бити; на долоні, як курка з яйцем.

Друзі набешкетували, і домовились щоб про те що сталося ніхто .....

Він зник, як ....

Ти б краще матері допоміг, а ніж ....

Вправа. Вибери вислів, яким можна замінити виділене слово в реченнях (накивати п'ятами, я ані пари з вуст, не в своїй тарілці, душа співає)

Злякавшись, Іванко швидко **втік**. У новій школі я почувала себе **некомфортно**. Подруга попередила, щоб мовчала. Оглядав Славко Дніпро, ліси на горах – просто радісно від такої краси.

Вправа. Склади невеличку розповідь, використовуючи вислів «водити за носа»

4. Вправи з багатозначними словами.

Вправа. До багатозначних слів добери антоніми:

свіжі новини – ..... (старі) новини; свіжі яблука – ... (консервовані) яблука; свіжий хліб – ... (черствий) хліб; свіже повітря – ... (душне) повітря.

Добір різних антонімів до багатозначних слів не тільки розширило уявлення учнів про багатозначність слів, а й уточнювало кожне їхнє значення.

Також Н. П. Кравець наголошує на тому, що ефективному збагаченню лексичного запасу розумово відсталих учнів сприяє створення мов-

ленневих ситуацій та використання бесіди евристичного спрямування [3, с. 140].

Робота над побудовою речень, на наш погляд, передбачає відпрацювання змістовної, граматичної та інтонаційної сторін речення.

Вказані завдання ми реалізували в єдності, використовуючи репродуктивні, конструктивні та творчі вправи.

Сутність репродуктивних вправ полягає в тому, що учням пропонується готова граматична структура фрази і значна частина мовленнєвого матеріалу. Такі вправи передбачають відтворення учнем речень, даних учителем, або складання аналогічних речень зі зміною деяких слів [5, с. 148].

Вправа. Дай відповідь на запитання «Як ти вдягнешся сьогодні на прогулянку?», вживаючи у відповіді назви зображених предметів одягу. Відповідь учня має такий формат: «Сьогодні на прогулянку я одягну .....

Вправа. Склади загадку, опираючись на зовнішні ознаки предмета; користуйся зображенням предмета-відгадки.

Відповідь учня має такий формат: «Два колеса, кермо, рама, багажник» (велосипед).

Конструктивні вправи передбачають роботу з мовленнєвим матеріалом, граматичну структуру учні добирають у процесі побудови речень.

Вправа. Використовуючи прикметники, поширюй речення «У Каті є м'яч». У разі виникнення труднощів, допомагали учням запитаннями типу: «Який розмір м'яча?», «Який колір м'яча?» тощо.

Вправа. Правильно розмісти слова в реченні: «Тетянка книжка купила мама».

Вправа. Склади речення з двох простих, використовуючи сполучник в дужках (тому що, бо, а, але) «Усі діти побігли додому» «Почалася злива».

Творчі вправи передбачають самостійне складання речень учнями, наприклад, самостійне складання речень за ілюстрацією; за серією ілюстрацій; за опорними словами.

Вправа. Склади речення з поданих слів: м'яч, гратися, хлопчик, дівчинка

Також учні самостійно складали речення за уявою на запропоновану тему.

Вправа. Склади речення про свого друга (подругу, сонце, улюблене заняття).

Отже, систематичне використання лексичних і синтаксичних вправ є ефективними для розвитку мислення в учнів, усвідомлення ними лексичного значення слів, розвитку мовлення загалом і усного монологічного мовлення зокрема, бо загальна мета освіти сьогодення – виховання культури особистості, складова якої: культура мислення, культура мовлення та поведінки.

Список літератури:

1. Вавіна Л. Розвиток зв'язного мовлення учнів допоміжної школи / Л. Вавіна // Дефектологія. – № 3. – 1998. – С. 12–15.
2. Гнездилов М.Ф. Развитие устной речи умственно отсталых школьников: пособие для учителей вспомогательных школ / М. Ф. Гнездилов. – М.: Учпедгиз, 1947. – 130 с.
3. Кравець Н. П. Евристичний метод на уроках літературного читання у роботі з розумово відсталими учнями / Н. П. Кравець // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Вип. XXI в двох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори–2006, 2012. – С. 139–148.

4. Кравець Н. П. Використання комп'ютерних технологій у процесі роботи розумово відсталих школярів із творами художньої літератури / Н. П. Кравець // Особлива дитина: навчання і виховання, 2014. – № 1. – С. 28–37.
5. Кравець Н. П. Репродуктивний метод на уроках літературного читання у роботі з розумово відсталими учнями / Н. П. Кравець // Науковий часопис. Корекційна педагогіка. – Серія 19. – Вип. 10. – С. 145–152.
6. Кравець Н. П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови: навчально-методичний посібник / Н. П. Кравець. – К.: «А. С. К.», 1999. – 122 с.
7. Кравець Н. П. Розвиток мовлення у розумово відсталих учнів на уроках читання / Н. П. Кравець // Логопедія, 2012. – № 2. – С. 35 – 38.
8. Логвинова Л. Л. Обучение монологической речи умственно отсталых школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «коррекционная педагогика» / Л. Л. Логвинова – М., 1983. – 22 с.
9. 19. Петрова В. Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы / В. Г. Петров. – М.: Педагогика, 1977. – 200 с.

Шибецкая В.В., Кравец Н.П.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ УСТНОЙ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ УЧЕНИКОВ 7-ГО КЛАССА НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

Определена роль устной речи в жизни ребенка с нарушениями интеллектуального развития. Раскрыты особенности устной монологической речи умственно отсталых учеников 7-го класса. Обоснована необходимость коррекционной работы по развитию устной монологической речи умственно отсталых семиклассников. Охарактеризованы основные методы, средства и приемы развития устной монологической речи данной категории учащихся путем обогащения лексического запаса на уроках литературы.

Ключевые слова: устная монологическая речь, умственно отсталые ученики, словарный запас, лексические упражнения, уроки литературы.

Shybetska V.V., Kravets N.P.

M.P. Dragomanov National Pedagogical University

FEATURES THE DEVELOPMENT OF MONOLOGUE SPEECH MENTALLY RETARDED PUPILS OF THE 7TH FORM AT THE LESSONS OF LITERATURE

Summary

The role of monologic speech in the life of a child with intellectual disabilities is defined. The features of the oral monologic speech of the mentally retarded pupils of the 7th grade are revealed. The necessity of corrective work on development of oral monologic speech of mentally retarded students is grounded. The main methods, means and methods of development of oral monologic speech of this category of students by enriching the lexical stock in literature lessons are described.

Keywords: monologic speech, mentally retarded pupils, vocabulary, lexical exercises, literature lessons.